CİNGÖZ RECAİ VE ŞEYTAN HADİYE'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SOLMAZ

Özet

Dünyada en çok okunan edebi tür olan polisiye romanın ilk örneği 1841 yılında Edgar Allan Poe tarafından yazılan 'Morg Sokağında Çifte Cinayet' adlı eserdir. Ülkemizde ise ilk yerli telif polisiye roman Ahmet Mithat Efendi'nin 1884 yılında yazdığı 'Esrâr-ı Cinâyât'tır. Polisiye romanın ülkemize geç gelme nedenlerinden en önemlisi, o dönemde batıdaki kadar suç ve suçlunun olmamasındandır. Başlangıçta yazılan polisiyeler, genellikle halkın ilgisini çekmek için yazılmıştır. Cingöz Recai ve Şeytan Hadiye de bunlardan ikisidir. Her ne kadar roman kahramanları hırsız olsalar da; yabancı dil bil bilen, yüksek sosyeteye karışan, sıradan insanlardan çalmayan, ihtiyaç sahiplerine yardım eden kişiliklerdir. İnceleme konumuz olan, Türk polisiyesi için emekleme dönemi sayılan bir zamanda yazılmış, bu iki romanda da suç içerisinde iyilik karşımıza çıkar. Yabancılara karşı ise milli gururu yukarıda tutma çabası vardır.

Anahtar kelimeler: *suç, hırsız, iyilik, polisiye roman, yerli*

COMPARİSON OF CİNGÖZ RECAİ AND ŞEYTAN HADİYE

Abstract

The first example of detective stories, which is the most popular literary genre in the world, is 'The Murders in the Rue Morgue' by Edgar Allan Poe in 1841. In our country, however, the first native copyrighted detective novel is "Mystery of Murders" (Esrâr-ı Cinâyat) written by Ahmet Mithat Efendi in 1884. The most important reason why the detective novel is late to our country is that there were not as many crimes and criminals as in the west. Initial copies have often been written to appeal to the public. Cingöz Recai and Şeytan Hadiye are two of the ones above mentioned. Although the novel heroes are burglars, they are individuals who speak foreign languages, involve in high society, do not steal from ordinary people, and help the needy as well. In the two novels, which are the subject of our study and have been written at a time when it was considered the early period for the Turkish detective stories, we are confronted with the criminals in favour of goodness. There is, in the same time, a struggle against strangers in terms of exalting the national pride.

Key words: *crime, criminal, goodness, detective story, native*

Giriş

İnsanoğlunun yeryüzünde ortaya çıkması, beraberinde onun ayrılmaz bir parçası olan merak duygusunu, o da yanında gizemi getirmiştir. Dünyanın değişik bölgelerindeki farklı medeniyetler, gizemdeki bilinmeyen çekiciliği çözme meraklarını gidermek için kendi kültürlerine uygun bilmeceleri ortaya çıkarmışlardır.

Bir çeşit bilmece olan batı kökenli polisiye roman da, bu bilinmeyeni çözme merakı yüzünden ortaya çıkmıştır. İngiltere'de Edgar Allan Poe'nun yazdığı 'Morg Sokağında Çifte Cinayet' adlı eser ilk polisiye roman olarak kabul edilir. İngiltere'den, önce Fransa ve Amerika'ya daha sonra tüm dünyaya yayılır. Türkiye'de ise ilk polisiye roman Ahmet Mithat Efendi'nin 1884 yılında yazdığı 'Esrâr-ı Cinâyât"tır.

Karşılaştırma konumuz olan Cingöz Recai ve Şeytan Hadiye'ye geçmeden önce polisiye roman hakkında kısa bir bilgi vermek, konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Polisiye romanın yayılmasında birçok neden etkili olmuştur. Bunlardan en önemlisi; Avrupa'da sanayileşme ile birlikte büyük şehirlerin ortaya çıkmasıdır. Alışılmış az nüfuslu yerleşim yerlerinin aksine, kalabalık insan topluluklarının yaşadığı bu yeni oluşum, sosyal, kültürel, ekonomik, politik yaşam üzerindeki değişimlerde derin etkilerde bulunmuştur. Polisiye romanın; işlediği konuları günlük yaşamdan alıp, farklı bir yaklaşım ortaya koyarak alışılmış olan geleneksel romandan farklı bir üslup kullanması dikkatleri üzerine çekmiştir. Ancak; toplumun her katmanındaki değişiklikler ve *"... bileşenleri, 1850 ile Birinci Dünya Savaşı yılları arasında kurulan polisiye romanın ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır"* (Reuter 1997: 18).

Burjuva hukuk devletinin gelişmesi, ceza kanunlarının değişmesi, polis kurumunun kurulması ile birlikte, devlet ve özel sektör aracılığıyla dedektifliğin meslek haline dönüşmesi, adaletteki sorunların dergilerde yayımlanması polisiye romanın ortaya çıkmasındaki diğer etmenler olarak sıralanabilir. Toplumun değişmesiyle bu kadar ilintili olan polisiye roman Üyepazarcı'ya göre "*baskı anlamında, İncil ve Mao'nun 'Kızıl Kitap'ından sonra dünyada üçüncü sıradadır*" (Üyepazarcı 1997: 8).

Başlangıçta bireysel sorunlardan çok toplumsal sorunlarla ilgilenilen, sokak dili kullanılan ve

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu,

seri halinde yazılan polisiye romanlar; toplumdaki değişimlere paralel olarak farklılaşıp gelişmiş ve nihayetinde günümüzdeki biçimlerine dönüşmüştür. İnsanların kalabalıklar halinde yaşaması çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu polisiye romanın geniş bir kaynağa sahip olmasını sağlamıştır. İlk polisiye romanlarda işlenen suçlar genellikle kenar mahallelerdeki tehlikeli bölgelerde gerçekleşirken, zaman içerisinde toplumsal değişmelerden etkilenerek yaşam şartları yüksek kesimlerde de görülmeye başlanmıştır. Bilimsel gelişmelerin artmasıyla birlikte insanların teknolojiye olan bağımlılığı artmış, toplumsal yapı karmaşıklaşmıştır. Buna bağlı olarak polisiye romanlar siyasal ve bilimsel gelişmelerden etkilenerek kurgusunda teknik unsurlar kullanmaya başlamıştır. İlk dönemlerde görülmeyen psikiyatri, psikanaliz, adli tıp gibi yeni disiplinlere yer vermeye başlamıştır.

Sanayi devriminden sonra toplumsal alandaki değişmeler kadının çalışma hayatına girmesine neden olmuş, kadın-erkek ilişkileri de farklılaşmaya başlamıştır. Böylece yeni bir kimlik edinen kadının, karşı cins algısı ile birlikte polisiye romanda yer edindiği görülür.

1832 Fransa, 1848 İngiltere ve 1850 yılında Amerika'da ilk dedektiflik bürolarının açılması, dedektiflerin polisiye romanlarda sıkça yer almasını hızlandırmış ve onun ayrılmaz bir parçası haline dönüşmesine neden olmuştur.

Polisiye romanın altın çağ yaşadığı dönemler ülkelere göre farklılıklar gösterir. Ünlü polisiye roman yazarları; Agatha Christie, Dorothy Sayers, Alfred Crofts gibi isimler sayesinde 1920-1930'lu yıllar arası polisiye roman Amerika, İngiltere gibi ülkelerde altın çağını yaşarken ülkemizde bu 1990'lı yıllara kadar gecikir. 1930'lu yıllarda Amerikan toplumunda görülen çürümüşlük, mafya ve İngiltere'de görülen acılar polisiye romanın artık suçun görünen kısmıyla değil, arka planını işlemeye başlamasına neden olur. Yeni kurgularda boy gösteren dedektifler, gerçek suçlunun suçu işleyenden çok, onu yönlendiren ya da teşvik eden olduğunu vurgular, ceza ve dedektiflerin rolleri farklılaşır. Güncel olayları yakından takip eden gazeteciler de polisiye roman yazmaya başlar. Böylece batıda yalnızca yazarın hayalleriyle süslenen kurgularla değil, aynı zamanda güncel olaylardan da beslenen içerikleri daha zengin ve güçlü polisiye romanlar karşımıza çıkar.

İlk kez 1939 yılında Amerika'da ortaya çıkan cep romanları, polisiye romanlardaki soruşturma yöntemlerini ve şeklini değiştirir. Artık polis memurunun yerinde sokaklarda dolaşan dedektifler vardır. Yeni teknolojiyle birlikte ölüm nedenlerini bulmak için kan lekeleri, toz parçacıkları, saç dokuları başta olmak üzere diğer nesneler adli laboratuvarlarda incelenir. Bu, sanıkları bulmayı kolaylaştırdığı için kurgu daha ilginç ve karmaşık olmaya başlar. Ancak okuyucu için önemli olan, kurgudaki gizemin romanda nasıl uygulandığıdır.

Fransa'da başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan 1968 işçi ve öğrenci olayları, polisiye romanı da derinden etkiler. Toplumdaki alışılmış gelenekler reddedilir, birey ön plana çıkarılır, ahlaki değerler tartışılmaya başlanır. Bunlara bağlı olarak cinsel özgürlük, feminizm yaygınlaşır, ifade özgürlüğü artar. Bütün bunlar polisiye roman için işlenmesi gereken bir kaynak haline gelir.

Şehirlerin büyümesi, sanayi ve ticaretin gelişmesi, bireylerin servetlerinin artması beraberinde çıkar çatışmalarını getirir. Bu; ölümcül kavgalara ortam hazırlamış, intiharlar artmış ve suç oranı yükselmiştir. Şehrin yüksek binaları arasındaki karanlık sokaklar, terk edilmiş depolar, mali sorunlar, siyasi hesaplar nedeniyle suç kendisini sürekli yeniler hale gelmiştir. Suçun sevdiği ortam oluşmuş, polisiye romanlar konu zenginliğine kavuşmuştur. "*Sokaklardan alınan konular, metinlerdeki geleneksel romantik dilin değişip argo sözcüklerin artmasına neden olmuş, suç romanı gerilim romanına dönüşmüştür*" (Blanc 1991: 15). Böylece gerilim romanı ortaya çıkmış ve şehri okumak kolaylaşmıştır.

Teknolojiye, her türlü yeniliğe açık olan ve kolayca uyum sağlayan "*polisiye roman, modern toplumun tüketici yapısına uygun olarak çabuk tüketilen, çabuk unutulan tek kullanımlık ürün gibidir*" (Dubois 1992: 26). Günümüzde, iletişim araçlarının yaygın biçimde kullanılmasından dolayı okuyucular çok aktiftir. Okudukları polisiye romanlar hakkında internet aracılığıyla bilgi verip yorumlar yaparak diğer insanları bilgilendirirler. Bu, polisiyenin yaygın bir şekilde tanınmasına katkıda bulunur.

Şehrin kalabalık ortamından dolayı insana güvensizlik veren yapısı, kurgu içerisinde dedektifin

hareketli bir ortamda bulunmasını zorunlu kıldığı için, okuyucunun sanki romanın içindeymiş gibi heyecana kapılmasına neden olmaktadır. "*Okuyucuya merak ve gerilim içerisinde farklı duygular yaşatan polisiye, ticari anlamda da büyük bir pazar özelliği taşır*" (Boileau ve Narcejac 1964: 117). Polisiye romanların film ya da diziler haline dönüştürülmesi ile farklı bakış açıları ortaya çıkmaktadır. Çünkü hem roman, hem de filmlerdeki kurgunun amacı; okur ya da seyircinin ilgisini diri tutarak olaya dâhil olup, ipuçları arasında gidip gelerek gizemi çözmeye çalışmasını sağlamaktır.

Radyo, televizyon, internet gibi çoklu iletişim araçlarının yoğun olduğu bir dönemde roman eski cazibesini kaybederken, polisiye roman kendisini bu yeni ortama uyumlu hale getirmesini bilmiştir. "*Polisiye romanın gelişimi; sosyal, siyasal ve ideolojik arka plana bağlı olarak, döneminin suç tarihini yansıtır*" (Mandel 1996: 449). Dünyada, XX. yüzyıl başından itibaren polisiye roman tarihi üzerine yapılan ilk çalışmalar "*edebi sosyoloji ile ilgilidir ve çoğu türün açıklanmasıyla ilgilidir*" (Metzler ve Nusser 2003: 12). Bu tip çalışmaların ikinci dönemi, Avrupa ve Amerika'da, 1930 ve 1940'lı yıllarda, üçüncü dönem 1960'lardan sonra başlar. Ülkemizde ise, bu konudaki ilk ve tek çalışma 1997 yılında Erol Üyepazarcı'nın, 1881 ile 1928 yılları arasını ele aldığı, çeviri ve telif polisiye romanlar üzerinde genel bilgiler içeren araştırmasıdır. Yazar aynı çalışmayı daha da genişleterek 2008 yılında 1881-2006 yılları arasını kapsayan iki ciltlik bir eser ortaya koymuştur.

Türk polisiye romanının ortaya çıkışında çeviri eserlerin önemli bir yeri vardır. 1832 yılında kurulan 'Tercüme Odası', çevirilerin yapıldığı yer olmasının yanında, o dönemde yaşamış birçok yazarın bilgi alışverişinde bulunduğu önemli bir yer konumuna gelmiştir. Osmanlı Türk Edebiyatı, Arap ve Fars edebiyatı etkisinde olan 'Divan Edebiyatı' ağırlıklı olduğundan, burada yapılan batı edebiyatının önemli çeviri eserleri hemen dikkati çeker. Batı edebiyatı kökenli olan roman, tiyatro, deneme türünden çok sayıda eser Türkçeye çevrilir. Ancak aydın kesimin ağırlıklı olarak Fransızca bilmesi çeviri yoğunluğunun bu dilden yapılmasına neden olur.

Tanzimat'ın 1839 yılında ilanı Batılı değerleri beraberinde getirir. Böylece hızlanan batıya dönük değişim, toplumun İslam kültürü ile Batı kültürü arasında sıkışıp geçiş dönemi yaşamasına neden olur. Bu değişim edebiyatta olduğu gibi tüm kurumlarda da etkisini gösterir. Bu kurumlardan konumuzla ilgili olanlar, 1844 yılında kurulan ilk polis teşkilatı ve 1846'da kurulan gizli polis teşkilatıdır.

Fransız yazar François de Fénélon'un 1699 yılında yazdığı ve Yunan mitolojisinde tanrı olan Ülis'in (Ulysses, Odysseus) oğlu Télémaque'ın maceralarını anlattığı 'Télémaque' adlı eserinin, Yusuf Kamil Paşa tarafından 1862 yılında 'Tercüme-i Telemak' adıyla çevrilmesi, diğer batılı eserlerin de Türkçeye kazandırılması için bir başlangıç olur. 1881 yılında, Ponson du Terrail'in 'Les Tragédies (ou drames) de Paris – Paris Trajedisi (dramları)' adlı polisiye romanını Ahmet Münif'in, ilk çeviri polisiye roman olarak Türk Edebiyatı'na kazandırması okuyucunun dikkatini bu tür üzerine çeker. Dönemin hükümdarı II. Abdülhamit'in polisiye romana olan merakının halk tarafından bilinmesi, okuyucu kitlesini etkileyen bir başka unsur olarak düşünülebilir. Halkın bu ilgisini gören Ahmet Mithat Efendi, ilk çeviri polisiyeden üç yıl sonra, 1884 yılında, ilk telif polisiye roman olan 'Esrâr-ı Cinâyât'ı yazar. Bunu, farklı yazarların yazdığı diğer telif Türk polisiye romanlar izler.

Dönemin tanınmış bazı yazarları hayatlarını kazanmak için farklı adlarla polisiye romanlar yazarlar. Bunlardan Server Bedii takma adıyla polisiye romanlar yazan Peyami Safa, her serisi on kitapçıktan oluşan iki roman yazar. 'Cingöz Recai'nin Harikûlade Sergüzeştleri' 1924 ve 'Cingöz Recai Kibar Serseri' 1925 yılında yayımlanır. Cinsel ve psikolojik unsurların dedektif romanının normlarına iyi uyarlanması sayesinde 'Cingöz Recai' büyük başarı gösterir. Kahramanı Cingöz Recai'yi dedektif Mehmet Rıza'ya yakalattırıp serileri sonlandıran yazar, gelen istekler doğrultusunda 1928 yılında, 'Cingöz Recai Sherlock Holmes'e karşı' adlı on beş kitapçıktan oluşan yeni bir seri ile kahramanını hayata döndürür. Yazar ayrıca 'Cıva Necati', on kitapçıktan oluşan 'Polis Hafiyesi Kartal İhsan'ın Maceraları', sekiz kitapçıktan oluşan 'Çekirge Zehra', beş kitapçıktan oluşan 'Tilki Leman' adlarında başka polisiye seriler yayımlar. (Üyepazarcı 1997) Ancak hiçbiri okuyucu tarafından'Cingöz Recai' kadar tutulmaz.

Behlül Dânâ takma adıyla yazan İskender Fahreddin Sertelli üç polisiye seri kaleme alır. Yazar, maceraları Amerika'da geçen, on beş kitapçıktan oluşan

'Polis Hafiyesi Yılmaz', on iki kitapçıktan oluşan 'İstanbul'un Arsene Lupin'i Elegeçmez Kadri'nin Serüvenleri' ve on iki kitapçıktan oluşan 'Şeytan Hadiye'nin Londra Sergüzeştleri' (Üyepazarcı 1997) adlı romanları yayımlar.

Her iki yazar da bu tür romanlarını edebi kaygı gözetmeksizin yazdıkları için gerçek adlarını kullanmamışlardır. Çünkü bu eserleri çıkarırken temel amaçları kaliteli bir ürün ortaya koymak değil para kazanmaktır. Bu incelemede, Server Bedii'nin 'Cingöz Recai'nin Harikûlade Sergüzeştleri' ile Behlül Dânâ'nın 'Şeytan Hadiye'nin İngiltere Sergüzeştleri' adlı romanlarındaki 'Cingöz Recai' ve 'Şeytan Hadiye' karşılaştırılacaktır. Başkarakterlerin her ikisi de hırsızdır. Ancak sıradanlıktan çok farklı yapıdaki bu iki ismin maceraları, yazıldıkları dönemde beğeniyle okunan hafiye romanlarıdır.

Akıcı bir üslupla yazılan romanlardaki kahramanların her ikisinin de adi bir hırsız olmadığı, İngilizceyi bir İngiliz kadar güzel konuştukları, yüksek sosyeteye karıştıkları ve kaliteli nesneleri çaldıkları görülür. Ancak her ikisinin amacı da birbirinden farklıdır. Cingöz Recai, sadece zenginleri soyar ve yükte hafif pahada ağır olan eşyaları çalar. Amacının ülkeye zarar veren haramzadeler olduğunu, 'Cingöz Geldi' adlı ilk kitapçıkta büyük bir elması Amerika'ya kaçıran sonra da geri dönen birisinden çalacağını "*Meşrutiyetten sonra Yıldız sarayında eşya tesbit defter edilirken gayet kıymetli iki elmas taş çalınmış, hırsız bulunamamış. İşte… bu kadının kocası, o zaman tesbit komisyonunda kâtibdi ve Elmasları aşırmış*" (Bedii, 1935:277) diyerek gösterir. 'Kadın Cinayeti' adlı kitapçıkta ise bunu kendi ağzından: "*Ben alelâde sırkatlardan hoşlanmam. Parasını alacağım adam bir hain olmalıdır. Namuslu insanların malına elimi sürmem*" (Bedii, 1935:323) şeklinde ifade etmektedir.

Şeytan Hadiye'nin ise "*… parayla pulla işi yoktur. Tek amacı, kibirli davranışları ile diğer milletleri aşağılamaktan çekinmeyen İngilizlerle kendi ülkelerinde alay etmektir. (…) İngiliz ve Amerikan Dışişleri Bakanlarının gizli evraklarını çalar ve evrakları okuduğunda, içeriğindeki maddeleri insanlık açısından son derece tehlikeli bulur. Evrakı yok eder ve iki tarafı da bu gizli bilgileri basına sızdırmakla tehdit eder. Ona* göre parası ve diğer başka kuvvetleri olan bu iki ülkenin insaniyeti *ezmeye hakkı yoktur*" (Behlül Dânâ, 2013:15). Hadiye, yaptığı hırsızlıkların sebebini "*… bu murassa [değerli taşlarla süslenmiş] ve kıymetli tarağı sizin bir hediyeniz olmak üzere telakki ederek adamlarıma terk ettim. Pekala takdir edersiniz ki, benim için böyle değersiz eşyanın bir kıymet ve manası yoktur. Benim maksadım daima sizinle mücadele etmek ve sizi mağlup etmektir*" (Behlül Dânâ, 2013:31) şeklinde açıklar. Çünkü mütareke yıllarında İstanbul'da, Mister John'un 'Türkiye'de polis yoktur' şeklindeki hakaret dolu sözleri çok ağırına gitmiş, aslında bütün bunları, kibirli davranışları ile diğer milletleri aşağılayan İngilizlerle kendi ülkelerinde alay etmek, İngiltere'de polis olmadığını göstermek (Behlül Dânâ, 2013:159) amacıyla yaptığını belirtmiştir.

Kahramanların her ikisi de kibar ve sempatik olduğu için insanlar ile çabucak kaynaşıp iyi bir iletişim kurabilmektedirler. Cingöz'ün bu durumu daha serinin ilk kitabı olan 'Cingöz Geldi'de: "*Fakat biz* İstanbul'a *henüz bu sabah geldik. Nerede? Ne zaman, gördüler? Göz koydular? Ve siz de haber aldınız? –O serseri sizinle birlikte Amerika'da bulunuyordu. "Ahmed* Münir" nam *müstearini taşıyordu. Zevcle zevce yerlerinden sıçradılar: -Ahmed* Münir mi? Evet… Hatta bizimle beraber İstanbula *geldi… Nazik, kibar bir genç… -İşte o nazik, o kibar genç, meşhur bir serseridir. İsmi de Cingöz Recaidir*" (Bedii, 1935:281) şeklinde anlatılmaktadır. Ancak Cingöz Recai aynı zamanda çapkındır.

Hadiye'nin insanlarla olan kolay iletişimi eserin 'Şeytan Hadiye Polis Nazırının Kasasını Nasıl Açtı?' adlı dördüncü kitapçığında açık bir şekilde gösterilmektedir. Hikâyeye göre polis nazırı çocuklarına mürebbiye almak ister. Başvuran yirmi kişiden en yetenekli ve sempatik olan Miis Reed adlı genç kızı seçer. Reed'in kendisini çok sevdirdiği polis nazırının sözlerinden de anlaşılır. "Çok teşekkür ederim *Miss Reed, üç gün zarfında çocuklarıma kendinizi sevdirdiniz*" (Behlül Dânâ, 2013:60). Dokuzuncu kitapçıkta ise "*Bu esnada Şeytan Hadiye Miriam'la çok samimi bir surette dost olmuştu*" (Behlül Dânâ, 2013:123) şeklindedir. Elbette, bu sevdirmeler bazen içtenlikten kaynaklanırken, bazen de evde rahatça hareket edip amacına ulaşmak için sadece bir kılıftır.

Hadiye'nin, kitapta manyetizma diye geçen, hipnoz kabiliyeti vardır. "*Merkum [adı geçen] şimdi*

odasında manyetizma edilmiş bir halde sabahtan beri uyumaktadır. Bu halin akşama kadar devamı, kendisinin ölümünü intac edileceğinden [neden olabileceğinden] lütfen bu pusulamı okur okumaz şakaklarını başparmaklarınızla ovuşturmak suretiyle uyandırmanızı tavsiye ederim" (Behlül Dânâ, 2013:79) Bu yeteneği sayesinde insanları istediği gibi etkileyip dilediğini yapabilmektedir.

Her iki hırsız da kıyafet değişikliği ile farklı kimliklere bürünmekte ve kendilerini gizlemekte ustadırlar. Kitaptaki farklı bölümlerde bu sıkça görülmekte ve Cingöz: "*Bir sene evvel,* İstanbulu *birbirine katdıktan sonra, Mehmet Rızanın çelik pençesinden civa gibi kaçan, bir İngiliz vapurile Amerikaya yol alan, bir senedenberi orada kalan ve hayatile ölümünden zerre kadar iz vermiyen, meşhur, kibar, kurnaz, çevik, metin, şeytan, Cingöz Recai!*" (Bedii, 1935:274) şeklinde tanıtılmaktadır. Ama dedektif Rıza'nın da rakibini çok iyi tanıdığını ve onu bir gün mutlaka yakalayacağına inandığını "*Evet bu adam, bu İngiliz, bu profesör, bu mister Edvart dedikleri mahlûk, o idi, o, daima o Cingöz Recai!*" (Bedii, 1935:311). "*Usta hırsız artık ne yaparsa yapsın, ne olursa olsun Mehmet Rızanın gözünden kaçamazdı. Ser Taharri memuru, Cingöz Recayiyi hayvan postu içinde bile görse tanırdı*" (Bedii, 1935:311-312) sözlerinden anlıyoruz. Ancak Cingöz'ün de Mehmet Rıza'yı her durumda tanıdığı "*Hangi Safvet bey? Bu bizim Mehmet Rıza be! (…) Merhaba Rıza, şu sakalı çıkar Allah aşkına, maskaraya dönüyorsun!*" (Bedii, 1935:317) sözleri ortaya koymaktadır.

Hadiye ise : "*Görüyorsunuz ki memuremizi kim bilir nerede ve nasıl tutarak elbisesini alıp o memurenin şekil ve kıyafetine girmiştir*" (Behlül Dânâ, 2013:29) şeklinde tanıtılır. İngiliz dedektifin ise Hadiye'yi tanıyamadığı " *ve bu tebdîl-i kıyâfet rolüne o derece muvaffak olmuş kiben bile kendisini tanıyamadım*" (Behlül Dânâ, 2013:29) der. Bir başka bölümde: "*Sir Dixon! Yedi geceden beri hanenizde misafir bulunuyordum. Beni ne siz ne de mahir ve marûf [tanınmış] polis hafiyeniz John tanıyabildi. Maksadım, şimdiye kadar her sahada mağlup ettiğim Mister John ile sofranızda karşı karşıya yemek yemek arzusundan ibaretti*" (Behlül Dânâ, 2013:64). Cingöz'ün düşmanı Mehmet Rıza'nın aksine, dedektif John'un Hadiye'yi yakalama yönünde en küçük bir umudunun dahi olmadığı "İşte, dedi, muvaffakiyetsizliklerine bir numara daha ilave edildi. Bir kadının eğlencesi oldun ve teessüf ederim ki onu elan [hala] derdest etmeye [yakalamaya] muvaffak olamadın!" (Behlül Dânâ, 2013:123) sözlerinden anlaşılır.

Dedektif Rıza'nın Cingöz Recai'yi yakalamak için peşinden koşmaktan zevk aldığını "*Ben Cingöz Recai gibi bir rakiple çarpışmaktan daima zevk duyarım*" (Bedii, 1935:300) sözünden anlıyoruz. Ancak İngiliz dedektif John'un Şeytan Hadiye ile karşılaşmak istemediği ve onunla uğraşmaktan korktuğu: "*John o gün sarayda fazla durmadı ve Şeytan ile karşılaşmak ihtimalini düşünerek bu kibar mahfilde [toplantı yerinde] mahcup olmamak için resmikabulü müteakip tenha bir köşeye sıvıştı, gitti*" (Behlül Dânâ, 2013:68) şeklinde ifade edilmektedir.

Her ikisi de işlerini çoğu zaman adamlarının yardımıyla yaparlar. Cingöz, 'Düşman Şakası' adlı bölümde "*Yalnız gelmek isterdim, fakat korktum. Evvelâ senin uşakla hizmetçiyi zapt edecek ikişer kişi lâzımdı. En az üç kişi olmamız icap ettiğini anladım*" (Bedii, 1935:340) diyerek yalnız çalışmadığını gösterir. İngiltere'de bir suç çetesi kuran Hadiye'nin çoğu zaman yalnız çalışmadığı yardımcılarından birisinin yazdığı "*Muhterem hakim efendi! Hanenizde birkaç aydan beri hizmetçilik ederek gördüğüm nezaketten pek mahcubum. Ancak kendisine fazla merbût [bağlı] bulunduğum asıl velinimetim olan Şeytan tarafından, bu gibi sefil hizmetleri ifâ etmekten [yerine getirmekten] men edildiğim için zaten hanenizi terk edecektim*" (Behlül Dânâ, 2013:89) şeklindeki mektupta açık bir şekilde gösterilmektedir.

Cingöz'ün her zaman sözünde durduğu "*Rızacığım, dedi. Cingöz daima sözünde durur ve işte… Şimdi de… Senin karşındadır!*" (Bedii, 1935:301) "*O zamana kadar, Recai Mehmet Rızaya ne kadar söz verdiyse hepsini yerine getirmişti*" (Bedii, 1935:349) şeklindeki sözlerinden anlaşılır. Hadiye ise bunu "*Sözümde durdum ve işte size evrakınızı aynen iade ediyorum. Maksadım, bana hiçbir şeyin gizli ve mahrem kalmayacağı hakkında size bir kanaat vermekti*" (Behlül Dânâ, 2013:68) biçiminde ifade etmektedir.

Her ne kadar yaptıkları iş kanuna aykırı olsa da iyiliksever bir yapıda oldukları için fırsat buldukça insanlara yardım ederler. "*Ben öteki hırsızlarla kabil kıyamsıyım, Rıza? Evvelâ ben hainlerin malını alırım; fakir fukaraya dağıtırım; çok cömert bir adamım*" (Bedii, 1935:323). Yardımlar kişiler kadar kurumla-

ra da yapılabilir. "İçinden bin liralık on dokuz kaime ile ufaklıklar çıkmıştı! Usta hırsız paraları kendi cebine koyarak üç yüz lira kadar teferruatı *Mahmudun cebine koydu: Al bu paraları sakla. Habishanede* lâzım olur. Ötekileri *Hilâliahmere* (Kızılay) *vereceğim*" (Bedii, 1935:368). Şeytan Hadiye ise çocuğuna kavuşamayan bir anneye yardım eder. "*Sister Bred yani Hadiye, o gece hücresine döndüğü zaman sabaha kadar uyumadı. (…) Günah defterinin o satırlarını karalayıp okunmaz bir hale getirmekle mesele halledilmiş olacaktı. (…) Nihayet anlaşıldı ki Sister Bred ve Miriam isminde iki genç rahibe sabah karanlığında hayata avdet etmişler [geri dönmüşler] ve firar ederken Smith Walker ismindeki küçük çocuğu da birlikte kaçırmışlardı*" (Behlül Dânâ, 2013:122-123). Böylece genç Miriam, Hadiye sayesinde evlilik dışı çocuğuna kavuşmuş olur.

Hırsız olmalarına rağmen her ikisi de cinayet işlemezler. Mehmet Rıza'nın: "*Cingöz Recainin katil vakalarında hiç dahili olmadığını ve bu müthiş serserinin elini kana boyamadığını gayet iyi biliyordu. Cingöz Recai, müddeti ömründe bir tavuk bile kesemiyecek kadar kandan iğrenen, hatta korkan bir adamdı*" (Bedii, 1935:355) sözleri ve Hadiye'nin "*Mister John! Şeytanla karşı karşıyasınız! Görüyorsunuz ki hayatınıza kıyacak kadar canavar değilim. Merak etmeyiniz, şimdi müdüriyete telefonla bildireceğim… İşgüzar memurlarınız sizi gelip kurtarırlar!*" (Behlül Dânâ, 2013:111) biçimindeki ifadeleri bunu doğrular.

Cingöz Recai, bazen yaptığı hırsızlıklardan sonra, dedektif Mehmet Rıza'nın beceriksizliğini basın yoluyla herkese duyurur. "Çarşamba gecesi, saat ikiyi kırk geçe, üstadım Mehmet Rızanın evini ziyaret ettiğim haberi doğrudur. Kendisine de söylediğim gibi, bu hareketimden maksat *hem ziyaret, hemde biraz ticaretti. İki maksadıma da muvaffak oldum. Ustadıma arzı hürmet etmek fırsatını kaçırmadım oda bana diş kirası olarak beş altı bin liralık nadide eşya verdi mesele bundan ibarettir*" (Bedii, 1935:345-346). Bundan da çok büyük bir keyif alır. Şeytan Hadiye bazen, dedektif John'un yenilgisinin gazetelere çıkması için fırsatlar oluşturur. "*Bu vaka üzerine Londra gazetelerinin zabıta için yazdığı istihfâfkâr [alaycı] yazıları okumak Hadiye* için ne büyük bir eğlence olmuştu!" (Behlül Dânâ, 2013:111) Bu tür hareketleri de İngiltere'ye geliş amacına uygundur.

Cingöz Recai zaman zaman polise yardım eder. "*Zabıtaya hizmet etmek için. Fakat bu sırada banada beş on bin lira ekmek parası çıkarsa ne âlâ!*" (Bedii, 1935:329). Amacı İngiliz polis teşkilatını zor durumda bırakmak olan Şeytan Hadiye'nin ise böyle bir niyeti yoktur.

Yaptıkları hırsızlığı ayrıntılı olarak anlatmak için dedektiflere ya telefon ederler ya da mektup bırakırlar. "*Muhterem Rıza! dedi. Katili yakaladım. Cebinden on dokuz bin lira çıkardım. Parayı kalın bir zarfla ve taahhütlü olarak Hilâliahmere* gönderiyorum, yirmi bine iblâğ (tamamlamak) için bin lira da ben cebimden verdim. Katil, *Büyükderedeki pembe yalıdadır. (…) Nasıl yakaladığımı sana mektupla bildiriyorum ve delilleri orada bulacaksın*" (Bedii, 1935:345-368). Bu onların arkalarında bıraktıkları imzalarıdır. "*Muhterem Müsteşar Efendi! Bu hareketimin yegane sâiki [nedeni] Mister John olduğunu söylersem, beni mazur göreceğinizi ümit etmek isterim. Bir gün bu memleketin en büyük marûf-i ricâlinden birini [mevki sahiplerinden en tanınmışlarından birini] sandığa koyup halka teşhir etmeye muktedir olduğumu Mister John'a yazmıştım. O benim mâlik [sahip] olduğum bu kuvvetle istihfâf etmişti [hafife almıştı]. Onun bu istihzakar [alaycı] muamelesi izzet-i nefsimi rencide ettiği için, zâtı asilânelerini tabuta koyarak halka takdim etmeye mecbur oldu. Memleketinizde böyle meşhur polis hafiyeleri varken daha çok zaman tuzağa düşmeniz mümkündür!*" (Behlül Dânâ, 2013:100). Böylece Şeytan Hadiye, hem İngiliz polis teşkilatının en ünlü dedektifini halk önünde rezil eder, hem de arkasında büyük bir imza bırakmış olur.

Bir diğer ortak özellikleri de yurtdışında hırsızlık olaylarına karışmalarıdır. Hadiye'nin hırsızlıklarının tamamı İngiltere'de geçerken, Cingöz, hırsızlıklarının bir kısmını Amerika'da yaptığı için orada da aranmaktadır. "*Cingöz'ü yalnız Türk zabıtası değil, Amerika polisi bile tevkife muvaffak olamamıştır*" (Bedii, 1935:299). Romanların yazıldığı dönemde henüz polis teşkilatı kurulmadığı için asayişi zabıta sağlamaktadır.

Cingöz Recai her bölümde kendisini ifşa ederken Şeytan Hadiye eserin on ikinci bölümü olan 'Polis Nazırının Kasasını Nasıl Açtı?' kitapçığına kadar kendisini 'Şeytan' diye tanıtır. Bu son bölümde polis nazırına uzunca bir mektup bırakır ve "*Aylardan beri memleketinizin zabıta kuvvetleriyle mücadele ederek İngiliz polisini her sahada mağlup eden şeytan bir*

Türk kadınından başka kimse değil" (Behlül Dânâ, 2013:159) biçiminde kimliğini açıklar. Mektubun devamında, 'Türkiye'de polis yoktur' diyen Mister John'a sözünü nasıl yedirdiğini ve asıl İngiltere'de polis olmadığını uygulamalı olarak gösterdiği için vatanına döneceğini belirttikten sonra, kimseyi küçük görmemeleri gerektiğini anlatan öğütlerle hem mektup hem de kitap sona erer.

'Şeytan Hadiye' romanının son bölümünde Türk polisi ve teşkilatını öven Behlül Dânâ gibi, 'Cingöz Recai'nin Harikûlade Sergüzeştleri' romanında Server Bedii de bazen "*Benim zabitemize çok itimadım vardır. Hatta sana müteaddid defalar söyledim ki Türk zabitesi, ecnebi zabitelerinin fevkindedir (üstündedir)*" (Bedii, 1935:362) sözleri ile ve bazen de, yeri geldikçe, Cingöz Recai'nin ağzından her ikisini de yüceltmektedir.

Sonuç

Dünyada en çok okunan edebi tür olan polisiye roman, ülkemize batılı ülkelerden geç gelmesine rağmen kısa sürede okuyucu tarafından sevilmiş ve kabul görmüştür. Ancak gelişmesi uzun bir süre almıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise altın çağını yaşamaya ve farklı yabancı dillere çevrilmeye başlanmıştır.

Karşılaştırdığımız Cingöz Recai ve Şeytan Hadiye de polisiyenin ülkemizde yeni emeklemeye başladığı bir dönemde yazılmıştır. Zabıta romanı diyebileceğimiz bu polisiye serilerde en başta kahramanların adları dikkat çeker. Sıradan kişiliklerden farklı olduklarını göstermek için, normal bir insanın aklına gelmeyecek olanları düşünen anlamında kullanılan cingöz ve şeytan sözcükleri özellikle seçilmiştir. İki hırsız da işlerini adamlarının yardımıyla yaparlar, cinayet işlemezler, kimlik değiştirmede ustadırlar, söz verdiklerinde mutlaka yerine getirirler, kibar ve sempatiktirler.

Her iki yazar da kahramanlarını sıradan insanlar olarak değil yabancı dil bilen donanımlı birer kişi olarak seçmişlerdir. Bir taraftan suç işletirken diğer tarafından ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek gibi iyi özellikler yüklemiş, suç içerisinde fazilet kavramını ortaya çıkarmışlardır.

Polisiye romanların vazgeçilmez üçlüsü olan ölüm, araştırma ve aydınlatma bütün kurgularda geçer. Ancak bazı polisiye roman yazarları metinleri kendi eğilim ve düşüncelerini savunduğu bir kılıç gibi kullanmışlardır. "*Edgar Allan Poe; deha ve özgünlüğünü burjuvaziyi yıkmak için kullanırken, Gilbert Keith Chesterton Katolikliğin, Arthur Conan Doyle savaşın, Chester Himes ırkçılığa karşı politik bir propagandanın malzemesi olarak kullanmıştır*" (Roloff ve Seesslen 1997: 17-18). "*Stendhal, Balzac, Hugo, Flaubert ve Zola ise eserlerinde adaletsizliği ve eşitsizliği yargılamışlardır*" (Vanoncini 1993: 7). Server Bedii, Cinöz Recai aracılığıyla zengin azınlıkların haksız kazançlarını yargılarken, Behlül Dânâ, Şeytan Hadiye ile İngilizlerin kibirli burunlarını sürterek, yabancılara karşı milli gururu yukarıda tutma çabası göstermiştir.

Kaynakça

BEDİİ, Server (1935); *Cingöz Recai'nin Harikûlade Sergüzeştleri*, İstanbul, Bozkurt Matbaası.

BEHLÜL, Dânâ (2013); Şeytan *Hadiye'nin İngiltere Sergüzeştleri*, İstanbul, Labirent Basım.

BLANC J-N., (1991); *Polarville:* İmages *de la Ville dans le Roman Policier*, Lyon, Presses Universitaires.

BOİLEAU, P.-NARCEJAC, T. (1964); *Le Roman Policier*, Paris, PUF, Payot.

DUBOİS, J. (1992); *Le Roman Policier ou la Modernité*, Paris, Nathan.

MANDEL, Ernest (1996); *Hoş Cinayet (Meurtres Exquis), Polisiye Romanın Toplumsal Tarihi*, çev. N.Saraçoğlu, N. 2. Basım, İstanbul, Yazın Yayıncılık,.

METZLER, J.B.-NUSSER, Peter (2003); *Der Kriminalroman*, Stuttgart.

REUTER, Yves (1997); *Le Roman Policier*, Paris, Edition Nathan.

ROLOFF, Bernhard – SEESSLEN, Georg, (1997); *Cinayet Sineması*, İstanbul, Alan Yayıncılık.

ÜYEPAZARCI, Erol (1997); *Korkmayınız Mr Sherlock Holmes, Türkiye'de Polisiye Romanın 125 Yıllık Öyküsü (1881- 1928)*, İstanbul, Göçebe Yayınları.

VANONCINI, André, (1993); *Le Roman Policier*, coll. « Que sais-je ?», Paris, PUF.

DÖRTLÜK

Bu âlemin özüyüz
Kevn ü mekân gözüyüz.
Kâinât kitâbının
Derûnî önsözüyüz.

Önder ÇAĞIRAN